

*Голі-Оглу Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувачка кафедри перекладу**Приазовського державного технічного університету*

АНГЛОМОВНИЙ ПАРЕМІЙНИЙ КОНТЕНТ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ТА ПРАГМАТИЧНОМУ ВИМІРАХ

Анотація. У статті уточнено поняття «паремія», «паремійний контент», проаналізовано структурні та семантичні типи паремій, досліджено особливості англійських та українських паремійних виразів у зіставному аспекті. Результатом зіставного аналізу є визначення спільних і відмінних рис паремійних контентів англійської та української мов. Встановлено, що прислів'я і приказки англійської та української мов можуть бути подібними за лексичним складом, комунікативним значенням і стилістичним забарвленням, проте значна їх частина має свої особливості на різних рівнях своєї функціональної реалізації, обумовлені особливостями національного світосприйняття і оригінальністю національних картин світу англійців та українців.

У науковому дослідженні значну увагу приділено детальному аналізу стратегій перекладу паремій з англійської на українську мову. Як найчастотніші та найефективніші для англійської та української мов виділено стратегію дослівного перекладу, переклад за допомогою фразеологічного еквівалента і стратегію адаптивного перекладу. У дослідженні робиться висновок, що вибір стратегії перекладу в реальних умовах крос-культурної комунікації обумовлюється лінгвістичним і культурним контекстом, метою перекладу та рівнем культурної близькості між мовами, що беруть участь у процесі перекладу. Проаналізовано внутрішньомовні та позамовні чинники, що впливають на адекватність перекладу паремійних виразів; як найактивніші – виокремлено культурний і прагматично-семіотичний чинники. Робиться акцент на тому факті, що для успішного перекладу паремій перекладач має знаходити баланс між збереженням змісту, стилю та культурної специфіки, використовуючи різні стратегії – від пошуку еквівалентів до адаптації та калькування.

Ключові слова: паремія, прагматичне навантаження, культурна маркованість, семіотична маркованість, стратегія перекладу, еквівалентність, адекватний переклад.

Постановка проблеми. Паремійний контент є невід'ємною частиною національної мови, що реалізує і маніфестує її кумулятивну та прагматичну функції, семіотичну та культурну маркованість. Паремії є носіями народної мудрості, культурних цінностей і морально-етичних засад, найефективнішим способом передачі накопичених знань та життєвого досвіду прийдешнім поколінням у стислому, переважно образному форматі. Проте, окрім національно-культурної значущості, паремії реалізують прагматичний потенціал національної мови і є цілісним мовленнєвим актом, що має не лише внутрішньомовне спрямування, а й орієнтацію на дієву комунікацію, тобто має не лише граматичний, а й семіотичний і прагматичний виміри і навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паремійні одиниці часто виступали об'єктом дослідження, а їхня багатогранність і функціональна багатовекторність обумовлює різноманітність таких студіювань, зокрема в роботах О. Потєбні, Ф. Бацевича [1], В. Калько [2], Т. Космеди й Т. Осипової [3], М. Полюжину [4], С. Шепітько [5] та інших. Проте маємо зазначити, що увага українських дослідників зосереджена на різноманітному вивченні саме українських паремій, які становлять, за визначенням Т. Космеди і Т. Осипової, «комунікативний кодекс українців» [3], проте цікавим і доцільним є зіставні дослідження паремійних фондів, «комунікативних кодексів» двох націй, зокрема англійської та української в перекладознавчому і пов'язаному з ним прагматико-семіотичному аспектах.

Англійські паремії також мають свою історію студіювання, зокрема на сьогодні вийшли друком два перекладні англо-українські словники паремій, укладачами яких є Л. Вознюк [6] та О. Дубенко [7].

Метою наукової розвідки є дослідження семіотичного і прагматичного навантаження англійських паремій, вивчення стратегій перекладу англійських паремій українською мовою і визначення способів збереження при перекладі прагматично-семіотичного маркування як складової адекватного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова має багатий паремійний контент, у якому відображені світоглядні особливості західної цивілізації. Функціональні можливості паремій досить широкі, адже прислів'я й приказки є частиною не лише повсякденного, а й художнього мовлення (літератури), активно використовуються в засобах масової інформації. Однак переклад англомовних паремій на українську мову супроводжується цілою низкою труднощів, які, часом, важко прогнозувати у процесі преперекладацького аналізу і ще складніше подолати в процесі трансформації тексту оригіналу в текст перекладу. Вони пов'язані з лексичними, стилістичними та культурними відмінностями між двома мовами, обумовленими розбіжностями національного світосприйняття та інтерпретації фрагментів національної картини світу, концептосфери, особливостями національного менталітету, темпераменту і стереотипізації компонентів навколишньої реальності. Англійські паремії часто містять специфічні, національно марковані образи, фразеологічні вирази або культурні референції, які можуть бути незрозумілими українському реципієнту без адаптації або розгорнутих тлумачень. Тому успішний переклад вимагає не лише знання обох мов, але й глибокого розуміння обох культур, прогнозування прагматичного ефекту, на який

розрахована та чи інша паремія, і, за можливості, збереження такого ефекту при перекладі, найчастіше, шляхом прагматичної адаптації паремійного виразу.

Англійські паремії, зокрема прислів'я та приказки, є важливим та обов'язковим елементом мовної спадщини, що відображає культурні й соціальні особливості англійських націй. Паремії є не лише засобом вираження повсякденних сентенцій, але й носієм національно-культурних цінностей, національних стереотипів, результатом колективного філософського опанування світу, морально-етичних норм і правил національного етикету.

Однією з ключових характеристик англійських паремій, що вирізняє їх з-поміж елементів інших національних паремійних фондів, є їхня структурна різноманітність і багатомодельна синтаксична оформленість. За формальними показниками і характеристиками англійські паремії можемо поділити на одно- та двочастинні висловлювання, ритмічні й лаконічні формули. Одностинні паремії демонструють простоту вираженої думки та семантичну завершеність і цілісність: *A friend in need is a friend indeed / Друг пізнається в біді; A stitch in time saves nine / Один штибок, зроблений вчасно, вартий дев'яти* [8]. Вони виражають одну чітку ідею, яка зазвичай легко сприймається й не потребує додаткових тлумачень та інтерпретацій. Натомість двочастинні паремії структурно побудовані на антитезі або порівнянні, за компаративними моделями: *You can't have your cake and eat it too / Не можна мати і з'їсти торт одночасно* [8]. У таких паремійних виразах гра контрастів дозволяє глибше передати морально-етичний або філософський зміст сентенції. Ритмізовані паремії, як-от: *An apple a day keeps the doctor away / Одне яблуко на день – і лікар не потрібен* [8], використовують римовану, ритмізовану форму, що робить їх легко запам'ятовуваними, а отже, – часто вживаними у повсякденному мовленні.

У семантичному вимірі англійські паремії також є неоднорідними, а тому мають різну прагматичну спрямованість, тобто розраховані на різну реакцію адресатів. Значна частина з них є морально-етичними настановами, сентенціями, зокрема: *Honesty is the best policy / Чесність – найкраща політика / Краще завжди говорити правду; Silence gives consent / Мовчання – знак згоди* [8], що закликають до етичної поведінки і виконують регуляторну функцію в суспільстві, тим самим ідентифікуючи порушення морально-етичних норм у межах британського культурного середовища. Інші спрямовані на надання практичних порад, наприклад, *Don't count your chickens before they hatch / Не рахуй курчат, поки вони не вилупилися* [8], попереджаючи про необхідність бути обережним у прийнятті рішень. Ще одна група – філософські паремії, такі як: *Time and tide wait for no man / Час і приплив не чекають ні на кого* [8], що нагадують про незворотність часу та життєвих процесів.

Образність є паремійною «універсалиєю», адже контент абсолютно всіх національних паремійних систем вирізняється образністю, що ґрунтується на метафоричному сприйнятті та інтерпретації повсякденних життєвих ситуацій, позбавленні їх буденності й тривіальності, наданні їм філософського змісту та глибини. Паремійна образність значно відрізняється від художньої образності літературних творів, адже ключовий образ паремійного виразу відбиває наївно-примітивне сприйняття дійсності, сакральньо-міфологізоване і синкретичне, тому

образ в основі паремії від початку є прозорим і мотиваційно зрозумілим у межах національної картини світу. Англійські паремії повністю відповідають такій характеристиці, оскільки в них використовують метафори для передачі глибинних ідей, що сформувалися у процесі когнітивної діяльності нації та накопичення колективного досвіду суспільства в історичній ретроспективі. Так, паремійний вислів, що вплинув на розвиток світового рок-н-ролу: *A rolling stone gathers no moss / Камінь, що котиться, мохом не обростає* [8] є, за своєю лінгвістичною сутністю, метафорою, що, за своєю прагматичною спрямованістю і функцією, є закликом до послідовних дій та усвідомлення цінності домашнього вогнища та родини на шляху до добробуту й досягненню успіху (друге значення – «людина, що не може осісти і пустити коріння, є безвідповідальною»). Такі паремії, як правило, потребують глибшого осмислення та інтерпретації, оскільки семантична структура не завжди є очевидною, мотивованою і потребує компонентного аналізу із залученням культурологічної інформації та культурних асоціацій. Саме тому послівний переклад паремії *A rolling stone gathers no moss* є неадекватним, адже для носіїв української мови перекладений вислів має незрозумілу образність через особливості географічного розташування України і не викликає жодних глибинно-рефлексійних асоціацій, тому позбавлений семіотичного і прагматичного маркування. З цієї причини адекватним і доцільним є переклад зазначеної англійської паремії за допомогою українського паремійного аналога – *Хто удома не живе, той й добра не наживе*.

З іншого боку, у паремійному британському контенті наявна, за нашими спостереженнями, група одиниць з чітко мотивованою, навіть літеральною семантикою, як-от: *Better late than never / Краще пізно, ніж ніколи; Doing is better than saying / Більше діла – менше слів; Silly questions, silly answers / Дурні питання, дурні відповіді* [8], які прямо передають зміст, мають знижену метафоричність і не вимагають додаткових тлумачень. Відповідно, переклад українською мовою таких паремій не викликає труднощів і додаткових маніпуляцій, зазвичай адекватним є послівний переклад.

Важливо також зазначити, що увиразнювально-стилістичні особливості англійських паремій, зокрема рими, алітерації, асонанси, лексичні повтори, підвищують їх ефективність і зручність у повсякденному використанні. Так, вислови на кшталт: *Waste not, want not / Не витрачай – не бракуватиме; Don't trouble trouble until trouble troubles you / Не буди лиха, поки спить тихо* [8] – демонструють алітерацію, суміжну з епіфорою і повтором, що додає їм милозвучності, ритміки й імперативності, а отже, сприяє кращому запам'ятовуванню та збільшує прагматичний (дієво-рефлексійний) ефект. Зазначені увиразнювально-стилістичні прийоми роблять паремії ефективними засобами навчання і передачі накопиченого життєвого досвіду наступним поколінням, а отже, підсилюють прагматичну функцію і навантаження паремій.

Переклад паремій з англійської мови на українську вимагає не лише глибокого знання обох мов та культур, але й зваженого, свідомого підходу до вибору перекладацьких стратегій. Оскільки паремії є стислими й образно-метафоричними виразами, що втілюють життєвий досвід цілої нації чи народу і містять культурні та історичні референції, перекладач має самостійно вирішити, до яких способів і стратегій перекладу вдається, щоб адекватно передати їхню семантику, образність

і прагматичну спрямованість українською мовою, зберігаючи оригінальний зміст і водночас культурно адаптуючи його для українського адресата. У сучасному перекладознавстві представлено кілька підходів до перекладу паремій, кожен з яких має свої переваги та недоліки і може бути застосований перекладачем в умовах певного лінгвістичного і культурного контекстів.

Однією з базових і найпростіших стратегій є послівний переклад. Цей підхід зорієнтований на точну, дещо механічну, послідовну передачу лексичних компонентів оригінальної паремії. Так, паремійний вираз *A picture is worth a thousand words* потенційно може бути перекладений послівно – *Картина варта тисячі слів*; однак у цьому випадку при збереженні оригінальної англійської образності та метафоричності не відбувається адаптація до українського культурного контексту, відсутні розгорнуті пояснення, а тому для україномовного реципієнта семантика залишається затемненою, а образ – чужим, таким, що не викликає адекватних асоціацій. Саме тому повноцінним перекладом зазначеної англійської паремії є український паремійний аналог – *Краще раз побачить, як тричі почути*. Послівний переклад може бути ефективним лише в тому випадку, якщо обидві культури мають схожі образи або символи, що «працюють», тобто є релевантними, в обох культурних контекстах – англійському та українському; проте часто такий переклад не передає глибинного прагматично-семіотичного значення, унаслідок чого може здатися незграбним і грубим, неприродним для української мови: *All's fair in love and war / Все справедливо в любові і війні; All good things come to an end / Все хороше колись закінчується; Actions speak louder than words / Не поспішай язиком – поспішай ділом* [8] тощо.

В арсеналі перекладачів наявна стратегія перекладу паремій за допомогою паремійного (фразеологізованого) еквівалента. Така стратегія реалізується в пошуку перекладачем схожого за семантикою паремійного вислову в українській мові, що ретранслює ту саму ідею або морально-етичну настанову, яка закладена в англійському варіанті. Так, подана вище англійська паремія *Actions speak louder than words* разом з послівним перекладом може перекладатися за допомогою паремійного українського еквівалента *Не словом, а ділом*, що зберігає семантику і семіотично-прагматичне навантаження оригіналу, але адаптує його до українських культурних реалій і стереотипів. Стратегія використання паремійних еквівалентів є одним із найефективніших способів перекладу паремійного контенту, адже спрямована на збереження не лише семантичного наповнення паремійного виразу, а й стилістичних особливостей, семіотично-прагматичного і культурного маркування, що дає можливість реципієнту сприйняти переклад як природний і зрозумілий на всіх рівнях паремійної функціонально-структурної ієрархії.

Відносно новою в перекладацькій практиці є стратегія адаптивного перекладу паремійних виразів, що полягає у свідомому трансформуванні оригінальної паремії з метою «занурення» її в інший культурний контекст задля набуття цієї мовною одиницею звучання і семантичного наповнення, що відповідали б національно-культурним стереотипам і ментальності реципієнта перекладу. Така перекладацька стратегія застосовується у тому випадку, коли в мові перекладу відсутній прямий еквівалент, а послівний переклад є неадекватним.

Зокрема, для англійської паремії *Curiosity killed the cat* [9] адекватним варіантом буде адаптований переклад за допомогою українських аналогів «*Цікавій Варварі ніс відірвали*» і «*Багато будеш знати – скоро постарієш*» [9], що так само як оригінальний вираз передають ідею небезпеки надмірної цікавості. У цьому випадку збережено оригінальну семантику, проте вона реалізується через більш знайомі і традиційні для української культури образи. Стратегію адаптивного перекладу рекомендовано застосовувати і при передачі українською мовою таких англійських паремій: *Every cloud has a silver lining. – Немає лиха без добра; Ignorance is bliss. – Менше знаєш – краще спиши; Let's cross that bridge when we come to it. – Не забігай поперед батька в некло* [9] тощо. За умови можливості використання для перекладу стратегії адаптації збільшується рівень варіативності перекладу, що реалізується в множинності кількох релевантних для української культури образів, що виступають повноцінними аналогами образної структури англійської паремійної одиниці: *Don't count your chickens before they hatch. – Не кажи гон, поки не перескочиш. / Не хвали дня до вечора. / Не скуби гуску, поки не зловиш; Let sleeping dogs lie. – Не буди лиха, поки лихо спить. / Не викликай вовка з лісу* [9].

Оскільки реальні умови, у яких відбувається переклад, ускладнені необхідністю передачі семіотичного і прагматичного навантаження паремій засобами мови перекладу, ступінь адаптації паремійного виразу до культурного контексту і ментальних особливостей носіїв мови перекладу може варіюватися, бути різним. Тому, окрім повного адаптивного перекладу, доцільною при перекладі англійських паремій може бути стратегія часткової адаптації, що реалізується в збереженні частини оригінальної паремії та додаванні нового елемента чи елементів: *Rome wasn't built in a day. – Київ не відразу будувався* (часткова адаптація) / *Враз нічого не робиться* (повна адаптація); функціональна характеристика: вживається, щоб підкреслити, що не можна очікувати виконання важливих справ за короткий проміжок часу. Застосування зазначеної стратегії обумовлює збереження структури англійського паремійного висловлювання, що супроводжується заміною ключового образу на інший, який відповідає українським ментальним і мовним особливостям і має в межах української національної культури більший прагматичний потенціал і більш рельєфне семіотичне маркування (*Rome* → *Kyiv*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, англійський паремійний контент являє собою складну систему семантико-структурних одиниць, які відображають як лігвальні, так й екстралінгвальні характеристики, зокрема національні культурні особливості, семіотичну маркованість і мають прагматичний ефект – морально-етичне регулювання стосунків між членами суспільства на різних щаблях соціальної ієрархії. Проте через свою національну специфічність, семіотичну маркованість у межах англійської культури і прагматичний потенціал, закладений у них, англійські паремії провокують труднощі при перекладі українською мовою, що часом є складним, трудомістким і багатогранним завданням, яке вимагає від перекладача не лише знання двох мов, а й культурної та історичної обізнаності та ерудиції. Основна складність полягає в тому, що паремії часто мають глибоко закорінені культурні референції; саме тому при їхньому перекладі рекомендовано застосовувати різні стратегії, зокрема

найдієвішими і найуживанішими є стратегії послівного перекладу, перекладу за допомогою паремійного (фразеологізованого) еквівалента та стратегія адаптації. Проте вибір стратегії перекладу паремійних одиниць залежить від контексту, мети міжмовної комунікації та культурної дистанції між мовами. Стратегія послівного перекладу буде доцільною для близьких культур, тоді як стратегії паремійного еквівалента або адаптації краще спрацьовують для культурно віддалених мовних спільнот.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія. Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2003. 281 с.
2. Калько В. Українські паремії як мовленнєві акти. *Studia Ukrainica Poznaniensia*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020. Vol. VIII/2. PP. 33–44.
3. Космеда Т. А., Осипова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях : тлумач. словник нового типу. Дрогобич: Коло, 2010. 270 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9661>
4. Полюжин М.М. Напрями та одиниці прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації. *Проблеми романо-германської філології*. Ужгород: Патент, 2003. С. 6–20.
5. Шепітько С.В. Фонд прислів'їв як об'єкт вивчення сучасних парадигм лінгвістики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015 № 19 том 2. С. 114–116. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1525/1/fond_pryslivjiv.pdf
6. Вознюк Л. Англо-американські прислів'я та приказки (English-American Proverbs and Sayings). Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 224 с.
7. Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. Вінниця: Нова книга, 2004. 416 с.
8. Kyiv Dictionary: Електронний словник. URL: <https://www.kyivdictionary.com/uk>
9. Сімдесят англійських прислів'їв, які варто знати. URL: <https://dreamer.kiev.ua/70-angliiskyh-prisliviv/>

Goli-Oglu T. English paroemial content in translation and pragmatic dimensions

Summary. The article specifies the concepts of «paroemia», «paroemic content», analyzes the structural and semantic types of paroemia, examines the features of English and Ukrainian paroemic expressions in a comparable aspect. The result of the comparable analysis is the definition of common and distinctive features of the paroemic content of the English and Ukrainian languages. It is established that proverbs and sayings of the English and Ukrainian languages can be similar in lexical composition, communicative meaning and stylistic coloring, but a significant part of them has its own characteristics at different levels of their functional implementation, due to the peculiarities of the national worldview and the originality of the national pictures of the world of the English and Ukrainians.

In the scientific study, considerable attention is paid to a detailed analysis of the strategies for translating paroemic expressions from English into Ukrainian. The most frequent and effective for English and Ukrainian languages the literal translation strategy, translation using a phraseological equivalent, and the adaptive translation strategy are defined. The study concludes that the choice of translation strategy in real conditions of cross-cultural communication is determined by the linguistic and cultural context, the purpose of translation, and the level of cultural proximity between the languages involved in the translation process. Intralinguistic and extralinguistic factors that influence the adequacy of the translation of paroemic expressions are analysed; cultural and pragmatic-semiotic factors are identified as the most active. Emphasis is placed on the fact that for a successful translation of paroemic expressions, the translator must find a balance between preserving content, style, and cultural specificity, using various strategies - from searching for equivalents to adaptation and tracing.

Key words: paroemia, pragmatic load, cultural marking, semiotic marking, translation strategy, equivalence, adequate translation.